

Hva kan Byarkivet tilby slektsforskere?

Oldemors strålende ordenskarakter? Eller tipptippoldefars inntekt og kapteinsrang i borgervæpningen? Kanskje artige blomster i slektstreet. Men hva med førstnevntes tuberkulosediagnose? Eller sistnevntes barnemishandling og alkoholproblemer. Persondata er ikke så enkelt. Og ikke artig bestandig.

Av Arne Skivenes

Spørsmål vedr. slektsforskning utgjør en meget liten del av henvendelsene til Bergen Byarkiv, mindre enn 5% i løpet av et år. Dette er ikke så underlig, for hovedkildene til slektsforskningen ligger jo i en annen arkivinstitusjon, statsarkivene. Det er i statsarkivene en finner kirkebøker, skifteprotokoller, de fleste folketellinger, panteregistre, utvandrerregistre og alt det andre som er slektsforskningens hovedkilder.

Men også kommunearkivene har viktig materiale for slektsgranskning, og Bergen Byarkiv danner ikke noe unntak. Men feltet er ikke problemfritt. På spørsmålet "Hva har Byarkivet som kunne interessere slektsforskere?" ville en kunne svare: "Adskillig". På det mer relevante spørsmålet "Hva kan Byarkivet tilby slektsforskerne?" ville svaret være: "En god del, men adskillig mindre."

Hovedårsaken til dette ligger i bestemmelsene omkring personvern. Meget store deler av Byarkivets materiale er persondata av relativt ny dato. Det meste av dette er unntatt fra offentlighet. En skal tross alt huske på at de aller fleste gangene enkeltpersoner blir årsak til saksbehandling i det offentlige, er det på grunn av en situasjon som ikke er positiv for den enkelte (sosialhjelp, sykdom, vanrøkt av barn, manglende evne til å ta vare på seg selv eller oppfylle sine forpliktelser, søknader om ulike stønader, osv.) Det kreves varsomhet når en håndterer slikt materiale. De generelle taushetspliktbestemmelsene sier 60 års vernetid (fra siste innførsel) for vanlige personsaker, 80 år for saker som angår barn. I praksis vil dette si at det er lite aktuelt å betjene personorientert materiale som er yngre enn 1915 / 1935 til slektsforskningsformål. Noen unntak behandles nedenfor.

For en videre behandling kan det være nyttig å skille mellom materiale som gir informasjon om slektskapsrelasjoner og utfyllende materiale.

MATERIALE OM SLEKTSKAPSRELASJONER

Fødsel

Det viktigste materialet vedr. fødsler er fødselsmeldingene til helserådet. Disse er arkivert kronologisk. Slikt materiale finnes hovedsakelig bare fra dette århundre. Det finnes også materiale vedr. fødsler på "Lasarettet i Sandviken" (Opprinnelig Epidemilasarettet, senere kalt Sandviken sykehus, ikke å forveksle med nåværende institusjon av samme navn). Det finnes også endel jordmorprotokoller, men disse er vanskelige å orientere seg i. En vesentlig vanskelighet i forhold til bruk av fødselsmateriale er jo at en må vite morens navn, og barnets navn figurerer selvsagt ingen steder.

Materiale i tilknytning til fødsel og første leveår for barn i en spesielt utsatt livssituasjon kan

finnes i arkivene etter Bergen Mødrehjem, Bergen Småbarnshjem, Helseråd, Fattigvesen/Forsorgsvesen/Sosialvesen og senere Vergeråd/Barnevernsmnd. Dette materialet brukes endel når det gjelder å oppspore barn som ble plassert i barnehjem eller fosterhjem rundt århundreskiftet. Noen ganger kan slike undersøkelser være svært arbeidskrevende. Barn kan også etterspores gjennom arkivet til Bidragsfogden.

Død.

Det mest kompakte materiale er helserådets dødsmeldinger og dødsprotokoller. Her vil en også kunne finne dødsårsak. Dødsmeldingene går tilbake til 1876, protokollene starter i 1890, men oppgir ikke personnavn før i 1910.

Utskrivingsprotokoller og annet pasientmateriale fra sykehusene vil også kunne gi opplysninger om dødsfall.

UTFYLLENDE MATERIALE

Kun i unntakstilfeller vil en på Byarkivet kunne finne opplysninger om slektskapsforhold (fødsel, ekteskap, død) som en ikke mye enklere finner på Statsarkivet.

Det Byarkivet først å fremst har dokumentasjon om vil for slektsforskeren være utfyllende materiale, opplysninger som gir litt "kjøtt og blod" på folk, opplysninger om yrke, utdannelse, interesser og bosted. Og det er vel dette som setter den ekstra spissen på resultatet. Eller løvverket på familietreet, om en vil.

Tidlige barneår

Fra førskolealder er det lite relevant materiale som er tilgjengelig. Barnehagearkivene er vesentlig av yngre dato, det eneste som har materiale bakenfor sperrefristen er Bergens Barneasyl.

Skolegang

Byarkivet har ennå et godt stykke igjen før vi har inne *alle* arkivene fra kommunale skoler i Bergen, men vi har likevel store mengder skolearkiver, både fra grunnskoletrinnet (fattig-, almue- og folkeskoler) og fra framhaldsskole, realskole, gymnas og en rekke yrkesskoler. Her kan en finne inn- og utskrivelsesmatrikler, klasseprotokoller, eksamensprotokoller og i nyere tid elevmapper og mye annet materiale. For enkelte skoler finnes det klassebilder, mer eller mindre fullstendig. De fleste av disse er uidentifiserte mht hvilke personer som er med.

Barndom og ungdom

Buekorpsarkivene er en unik mulighet for bergensk slektsforskning til å få dokumentasjon omkring barns egen aktivitet. Vi oppbevarer arkivene etter Nordnæs Bataillon og Mathismarkens Bataljon, og har kontakt med flere om avlevering. Særlig materialet fra Nordnæs er rikt, og går tilbake til århundreskiftet.

Andre foreningsarkiver vil også kunne gi verdifull dokumentasjon: vi har arkiv etter KFUM/KFUK (Ynglingen), noen ungdomslag, idrettslag, arbeiderungdomsorganisasjoner.

Yrkesliv

Viktigst her er nok materiale vedr. borgerskap, sentrert rundt borgerbøkene ca. 1550 - 1867. For mesteparten av 1800-tallet finnes også attester fremlagt ved søknad om borgerskap, og det finnes også en del returnerte borgerbrev. (Ved flytting ut av byen eller ved dødsfall skulle

borgerbrevet returneres.) Borgerbøkene finnes i trykte utgaver, og for vanlig bruk henvises til disse. Kun i helt spesielle tilfeller tas originalene frem.

Når det gjelder informasjon om selve arbeidsforholdet, vil dette finnes i arkivet etter vedk. bedrift. For kommunalt ansatte finnes en god del personalopplysninger fra arbeidsforhold. En skal kanskje være spesielt oppmerksom på at det finnes en komplett samling søknader på lærerstillinger i Bergen kommune fra 1900 til 1971. Ellers har Byarkivet en god del sentrale bedriftsarkiver fra Bergensområdet, bl.a. hjørnesteinsbedrifter som Alvøen Papirfabrik, Arna Fabrikker, Salhus Tricotagefabrik, Rosendal Spinnerier, mfl.

Skatt

Har man jobb eller eiendom, skal man betale skatt. I Byarkivet finnes et rikholdig ligningsmateriale, for Bergens vedkommende tilbake til 1700-tallet og frem til 1964 da ligningsvesenet ble statlig. Fra 1880-årene utgjøres materialet hovedsakelig av byskatt og statskatt, men før denne tid finnes et tyvetalls forskjellige skatter representert. Felles for dette materialet er at det for 17- og 1800-tallet er ordnet etter adresse. Gjennom det eldre ligningsmaterialet kan en få kunnskap om (antatt) inntekt og skatt for familiens hovedperson.

Yrkesorganisering

I tilknytning til yrke vil det også være naturlig å se etter yrkesbetont foreningstilknytning. I slike arkiver vil en kunne finne opplysninger om medlemskap og evt. tillitsverv. Er en riktig heldig, vil en også kunne finne annet stoff, som f.eks. refererte innledninger eller diskusjonsinnlegg, korrespondanse o.l. Lokalhistorisk Arkiv ved Byarkivet har store mengder arkiv etter fagforeninger og yrkessammenslutninger. Innenfor fagforeningssektoren kan nevnes at her finnes arkiver etter ca 70 fagforeninger, de fleste tilknyttet Fellesforbundet og Kommuneforbundet, men også en god del andre. Av materiale fra næringsorganisasjonene finnes arkivene etter Bergens Handelsforening og Bergen Haandværks- og Industriforening med de fleste av dens underliggende avdelinger og laug.

Fritid

Også tilværelsen utenfor yrkeslivet vil en kunne finne dokumentasjon om i Byarkivet. Vi har arkiv etter noen foreninger knyttet til fritid, som f.eks. idrett (f.eks. Sportsklubben Brann og Sportsklubben Djerv). Vi håper å få flere etter hvert.

Politisk aktivitet

vil der være gode muligheter til å få dokumentert. For det første gjelder det personer med kommunale verv, her ligger jo dokumentasjonen i de kommunale organenes egne arkiver. For det andre gjelder det de politiske organisasjonenes egne arkiver. Når det gjelder partirelaterte arkiver, har vi bare materiale fra Arbeiderpartiet.

Mer spesielle forhold

Av spesiell interesse for nordnorske slekter er arkivmaterialet fra nordlandshandelen på Bryggen. Nordfarkladdene og Uttrekksprotokollene viser både hvordan gjeldssituasjonen utviklet seg år for år, og hva slags fisk hver enkelt kom med, og hva slags forbruksvarer han tok med tilbake. (Se presentasjon i ByArken 2/91 28-29 og 2/94, s. 28-31.)

En kan videre få vite endel om personers bosted gjennom byggesaksarkivene og tilknyttet materiale.

Sykdom og nød

Men, som tidligere antydte, det meste av det personrelaterte materialet ved Byarkivet dreier seg om sykdom og nød. I den første gruppen finner vi store pasientarkiver, fra Bergens kommunale Sykehus/Haukeland sykehus (tilbake til slutten av 1700-tallet), St.Jørgens hospital (lepra), Luster sanatorium (tuberkulose), Lungegårdshospitalet, Epidemilasarettet, Legevakten, Neevengården sykehus, Rosenberg asyl mfl. Tilsammen over en hyllekilometer med pasientjournaler og annet.

I den andre gruppen finner vi fattigvesen/forsorgsvesen/sosialvesen, barnevern, og lignende felter. Vi kunne forsåvidt også regne med arkivene vedr. kriseforanstaltningene ved krig og katastrofer. Arkivene etter de mange legatene i Bergen inneholder også mange personopplysninger.

Det er særlig i arkivene vedr. helse- og sosialomsorg vi støter på personvernklausulene, av lett forståelige årsaker.

TILGJENGELIGHET

En ting er hvilke opplysninger som finnes i arkivmaterialet. Noe helt annet er det hvor lett det er å finne det man er ute etter. Og så kommer selvsagt spørsmålet om hva man får tilgang til.

Hvor enkelt er det å finne opplysninger?

Vi har ikke noe sentralt register over hvor det finnes opplysninger om en bestemt person. Det finnes ikke noe slikt register for Byarkivet som helhet (det ville være en uoverkommelig oppgave) og stort sett heller ikke for de enkelte organisasjons- eller bedriftsarkivene vi har. En kan altså ikke regne med å enkelt kunne slå opp noe sted for å finne om person x er nevnt i en bestemt kildetype. En må bla seg gjennom listemateriale der en har mistanke om at det kan være gunstig å lete. Det er tidkrevende.

Det meste av materialet som er nevnt ovenfor er listemateriale: medlemslister, klasselister, kontingentprotokoller osv. De gir ofte kun den informasjon at personen faktisk befinner seg på listen. Det du altså kan finne er en bekreftelse på at noe du tror er riktig: Farfar spilte på Branns juniorlag i 1920. Peder Ås var medlem av Skomakersvennenes forening. Nilsine Olsen gikk på Sandviken skole i 1875. Og så muligens noen opplysninger i tilknytning til dette. Har du noen holdepunkter å gå ut fra, kan letingen vise seg fruktbar. Har du ingen, kan dette være verre en nålen i høystakken.

Hva kan man få se?

Det meste som er 80/60 år eller eldre er tilgjengelig, men også her kan det utøves skjønn. Byarkivaren har et ansvar for at materiale ikke blir misbrukt, på en måte som kan skade eller krenke andre, som det heter i de vanlige taushets- og diskresjonserklæringene. Når en ser hva toneangivende deler av media slipper unna med av personbeskrivelser og karakteristikk, kan en undres om uttrykkene skade eller krenke har noen mening lenger, men i arkivinstusjonenes tolkning prøver man fremdeles å gi disse begrepene en viss verdighet.

I hovedsak er altså personopplysninger yngre enn 60/80 år utilgjengelige. Det finnes noen unntak. Disse unntakene fra offentlighet er hjemlet i taushetspliktbestemmelsene i Forvaltningsloven og andre lover. Den viktigste unntaksbestemmelsen i Forvaltningsloven er den som opphever taushetsplikt dersom angjeldende person godtar dette. Dette forutsetter

selvsagt at personen man søker opplysning om lever, og er i stand til å gi sitt samtykke. Forvaltningslovens taushetsplikt oppheves ikke uten videre om en person er død.

Med Legelovens taushetsbestemmelser er det annerledes. Taushetsplikt i følge legeloven har formelt ingen foreldelsestid. Men lege kan, dersom en pasient er død, frigi opplysninger fra hans journal dersom det anses gode grunner til dette. (Legelovens §37). Som gode grunner har tidligere blitt ansett at gjenlevende slektninger har ønsket opplysninger om dødsårsak. Når dette skrives omtaler pressen en sak der en kvinne har saksøkt en lege for 500.000 for å ha oppgitt til hennes datter at dennes far begikk selvmord. Fylkeslegen i Sogn og Fjordane mener legen har brutt sin taushetsplikt, mens departementet mener han ikke har gjort det. Fra Byarkivets side har vi ved flere anledninger innhentet leges godkjenning for å la slektninger få innsyn i en avdød persons journal.

Det vil noen ganger også være kurant å gi bekreftelser på opplysninger familien allerede har. Om man f.eks. vet at en slektning døde av tuberkulose på Luster sanatorium, vil det neppe være vanskelig å få oppgitt tidsrommet vedkommende oppholdt seg der.

PRAKTISK

På Byarkivets lesesal finnes en god håndboksamling med mesteparten av den hjelpelitteraturen som er nødvendig for slektsgranskere. Det vi (foreløpig) ikke har, er mikrofilmer av kirkebøker, folketellinger osv.

Før du henvender deg til Byarkivet vedrørende slektsforskning, kan det være lurt å ha gjort unna det grøvste på Statsarkivet først, slik at du har endel faktiske opplysninger om den personen du vil vite mer om.

Når du så vil bruke Byarkivets materiale, er det lurt å først gjøre en telefonhenvendelse, vi vil trenge litt tid på å finne frem det du trenger. Dersom du ber om personopplysninger, ber vi om å få henvendelsen skriftlig. I noen tilfeller kan vi gi innsyn selv, i andre tilfeller må vi henvise deg til andre. Det er derfor best om forespørselen er begrunnet.

I noen tilfeller vil du få utlevert f.eks. en protokoll og må selv lete gjennom den. I andre tilfeller vil du kun ha tilgang til opplysninger om den personen du ettersøker, og kan derfor ikke få bla igjennom stoffet selv, fordi du da ville se mange opplysninger du ikke har tilgang til. I disse tilfellene må Byarkivets personale lete frem de opplysningene du kan få se. Noen ganger er dette svært arbeidskrevende. Vi må prioritere slike søk etter hvor viktige de er. Spørsmål om helse, trygd, arv, kunnskap om "hva som egentlig skjedde med meg da jeg var barn" vil her gå foran "ren" slektsforskning.

Og til sist, jo mer presist du spør, jo mer sannsynlig er det at du får "treff". Det vanskeligste å svare på er når noen vil vite "alt om" eller "hva som helst" om noen eller noe. Vi har over 2000 forskjellige arkiver å lete blant, så gi oss noe å gå etter!

- - -

I denne artikkelen har vi kommet med mye om og men. Hensikten er ikke å skremme slektsforskerne bort fra Byarkivet, jeg håper jeg har fått frem at vi har mye som kan være av interesse. Hensikten med artikkelen har vært både å peke på mulighetene som ligger her, men også på de juridiske og praktiske begrensningene som er til stede. Om man har realistiske

forventninger, pleier alt gå så mye greiere.

(Denne artikkelen er en utvidet og bearbeidet utgave av et innlegg byarkivaren holdt på et arrangement i Kulturhuset Støpeskjeen 14.oktober d.å.)